

KÖZLEMÉNYEK

SŐREGI ZOLTÁN

ADALÉKOK A MAGYAR LOVAS-TÜZÉRSÉG 1944–1945-ÖS HARCAIHOZ

A magyar lovashadosztály felállításának, lengyelországi és kelet-magyarországi harcainak áttekintése

A területi visszacsatolások, valamint az 1941-es év hadi tapasztalatai nyilvánvalóvá tették, hogy a gyorscsapatok szervezetében alapvető strukturális problémák vannak. Megmutatkozott, hogy az eltérő teljesítményű és menetsebességű csapatok nem alkalmazhatóak egy seregtesten belül. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a meglévő tüzérő elégtelen, azt fokozni kell, továbbá légvédelmi és páncélos támogatást is kell biztosítani. Nagy fennakadásokat okozott a harctevékenység folyamatosságában a vonalakulatok csekély menetsebessége, ezért a megvalósítandó célok között szerepelt a vonatrészek gépesítése is.

Ennek jegyében 1942-ben alapjaiban szervezték át a gépkocsizó és lovas csapatokat. Az átszervezés során többek között megszűnt az 1. huszárezred, a megmaradt három huszárezredet egy lovashadosztályban vonták össze, és azt igyekeztek a követelményeknek megfelelően felszerelni, valamint kiegészíteni.

A lovashadosztály területi elhelyezése az 1942. október elsején életbe lépett Szabolcs-hadrend szerint a következő volt:

Hadosztályparancsnokság (Nyíregyháza)

- 2. huszárezred-parancsnoksága (Szabadka)
- 2/I. huszárosztály (Szentes)
- 2/II. huszárosztály (Szabadka)
- 3. huszárezred-parancsnokság (Nagyvárad)
- 3/I. huszárosztály (Nagyvárad), kivéve 3/3. huszárszázad (Nagyszalonta)
- 3/II. huszárosztály (Munkács)
- 4. huszárezred (Nyíregyháza)
- 4/I. huszárosztály (Nyíregyháza)
- 4/II. huszárosztály (Nyíregyháza)
- 15. kerékpáros zászlóalj (Kiskunhalas)
- 1. lovas-harckocsi zászlóalj (Zenta)
- 3. felderítő zászlóalj (Szilágysomlyó)
- 1. lovastüzér-osztály (Nagyvárad)¹
- 3. gépvontatású tüzérosztály (Nyírbátor)
- 55. légvédelmi tüzérosztály (Szeged)

¹ Az ezredközvetlen huszárütegeket közvetlenül a frontra indulás előtt összevonták és megalakították belőlük a 2. lovas tüzérosztályt. Lásd: *Bene – Szabó* 2006. 28. o.

- 4. gépkocsizó utászsorozat és hadihíd-oszlop (Óbecse)
- 1. lovas-híradó század (Nyíregyháza)
- hadosztályvonat-parancsnokság (Szabadka).²

1944-ben a németek és szövetségeseik csapatai jelentős veszteségeket szenvedtek minden arcvonalon. A német vezetés minden eszközzel próbálta pótolni veszteségeit, ezért 1944. március 24-én Hans von Greiffenberg altábornagytól,³ a Budapestre kinevezett német katonai attasétól levél érkezett a honvéd főparancsnoksághoz, amelyben a mindaddig hadi alkalmazásra nem került 1. lovashadosztály mozgósítását kérték. A hadosztályt Horthy Miklós kormányzó, illetve a katonai felső vezetés mindaddig igyekezett az országhatáron belül tartva megóvni az arcvonalba kerüléstől azzal a céllal, hogy a háború végén (akár a németekkel való esetleges szembefordulás esetére) egy megbízható, korszerűen felszerelt és ütőképes sereget álljon a rendelkezésére.

A németek követelését azonban nem sikerült elhárítani, 1944 júniusában hosszas diplomáciai vitákat követően a lovashadosztály elindult a keleti frontra vitéz Vattay Antal altábornagy⁴ parancsnoksága alatt 1944. június 10. és 23. között, a Budapest–Érsekújvár–Zsolna–Oderberg–Kattowitz–Brest-Litovsk–Pinsk–Lunienec menetvonalon, a harc téren belorosz területen a német Közép Hadseregcsoport 2. hadseregének közvetlen alárendeltségébe helyezték.⁵

A hadosztály az igazi tűzkeresztségen július 3-án és 4-én esett át a kleck-timkowiczei ütközetben. A harcok sikeres támadására különösen érzékeny lovasság erős, páncélosokkal támogatott támadásokat hárított el és nagy veszteségeket szenvedett, de helytállásának köszönhetően a német vezetés stabilizálhatta a felborulással fenyegető arcvonalat. Ettől kezdve a részenként harcba vetett hadosztály a Bug vonalát biztosítva súlyos utóvédharcokat vívott, fedezve a visszavonuló német alakulatokat. Július 5–9. között a német I. lovas hadtest kötelékében harcolt a Baranowicétől délre eső térségben, majd július 10-én a lovashadosztály a német XXII. hadtest részeként, Pruzana környékén folytatott súlyos utóvédharcokat. A közel 2500 fős veszteséget szenvedett hadosztályt július 15-én a német 2. hadsereg kötelékébe tartozó magyar II. tartalékhadtest alárendeltségébe utalták, s a végsőkig leharcolt alakulatok vezetését július közepétől Schell Zoltán ezredes⁶ vette át, majd augusztus 1-jétől vitéz Ibrányi Mihály vezérőrnagyot⁷ nevezték ki parancsnokul. A július hónapban mindvégig nehéz harcokat vívó hadosztályt a német

² Dóry 2002. 1188. o

³ Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornok (Trzebiatkowa, 1893. október 12.–Königstein im Taunus, 1951. június 30.), 1943. október 1.–1943. március 31. között Budapesten német katonai attaséként tevékenykedett.

⁴ Vattay Antal, vitéz (Sopron, 1891. augusztus 1.–Budapest, 1966. november 2.), altábornagy. A lovassági alakulatok utolsó átszervezése után 1942. október 1-jétől az 1. lovashadosztály parancsnoki teendőit látta el Nyíregyházán, majd 1944. június 12-étől a keleti hadszíntéren. 1944. július 18-ától a magyar II. tartalék hadtest parancsnokaként a Varsó környékére visszaszorult magyar megszálló seregeket irányította, majd augusztus 17-étől – mint főhadsegéd is – a Kormányzó Katonai Irodájának vezetését vette át. Német, nyilas, majd amerikai fogság után 1946. június 16-án tért haza. *Szakály* 2003. 364. o.

⁵ Szabó – Számvéber 2002. 77–78. o.

⁶ Schell Zoltán (Kassa, 1895. július 4.–Thalham bei St. Georgen, Ausztria, 1973. november 22.), ezredes. 1944. június 25-étől az 1. lovashadosztály lovas parancsnoka, július 16.–augusztus 1. között a hadosztály parancsnoki teendőit látta el. 1944. november 1-jétől az 1. huszárhadosztály parancsnokává nevezték ki.

⁷ Ibrányi Mihály vitéz, vajai és ibrányi (Debrecen, 1895. december 5.–Budapest, 1962. október 19.), altábornagy. 1944. augusztus 1-jéig a 25. gyaloghadosztály parancsnoka volt. A lovas (huszár) hadosztály élén 1944. november 15-éig állt, majd az V. hadtest parancsnoka lett. *Szakály* 2003. 152. o.

vezetés végül csak augusztus 3-ától kezdődően vonta ki fokozatosan az arcvonalból és újjászervezésre a kelet-poroszországi Ploehen városába küldte. Itt megtörtént a kötelékek rendezése, a fegyverzet részbeni pótlása. A lóállomány nagymértékű lecsökkenése miatt a századok egy részét gyalogos alakulatként szervezték újjá. A lovashadosztály csapatait augusztus 20-án irányították vissza az arcvonalba, ahol Varsótól keletre a német IV. SS-páncéloshadtest kötelékében voltak védelemben. Utolsó ütközetüket szeptember 16-án vívták, amikor határozott ellentámadással veszélyes szovjet betörést reteszelték el Karlowka és Wolomin körzetében.

A magyarországi hadi helyzet súlyosbodása miatt – különös tekintettel a román kiugráásra – a magyar és a német felső vezetés megegyezésének következtében szeptember 19-től a lovashadosztály csapatait fokozatosan kivonták az arcvonalból és vasúti úton Grozdikra szállították őket, ahonnan megkezdődött hazaszállításuk. Az idő közben huszárhadosztállyá átnevezett magasabbegység vasúti szállítással október elején érkezett Magyarországra, ahol a megérdemelt pihenő helyett szinte menetből vetették harcba őket. A Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Nagykőrös körzetében történő kirakodás után az erősen lecsökkent harcértékű, általában 50%-osnak mondható csapatoknak az Alföld déli része felől visszavonuló magyar 3. hadsereg (parancsnok: Heszlényi József⁸ altábornagy) Tiszán történő átkelését kellett fedezniük. A Szentés városa környékén vívott kemény védelmi harcok tovább csökkentették a hadosztály harcértékét. Ezután Tiszaugnál, Tiszanagyfalunál, Alpárnál és Lakiteleknél vívtak halogató harcokat. Október 13-án a szovjet csapatok a kiugrási tárgyalások miatt leállították támadásukat, így a hadosztály csapatai lélegzetvételnyi pihenőhöz jutottak.

A balul sikerült kiugrási kísérlet után a huszárok tovább folytatták halogató harcaikat a Duna–Tisza közén, főképp Bugac, Sári és Kerekegyháza térségében. Különösen elkeseredett ütközet bontakozott ki november 2-án Bugyi községnél, ahol egy légitámadásnál a hadosztályparancsnok, Ibrányi Mihály altábornagy is megsebesült. Feladatát Schell Zoltán százárezredes, a 2. százárezred korábbi parancsnoka vette át.

Novemberben a huszáralakulatok – német és magyar csapatokkal együttműködve – a Csepel-sziget egész területén harcoltak. A védelemben lévő alakulatokat időnként pihent csapatokkal váltották fel és hátrébb vonták, így – e „körforgás” közepette – a magyar huszároknak is volt lehetőségük némi pihenésre.

A Csepel-szigeten állásban lévő huszáralakulatokat 1944. november 19-én nagyszabású ellenséges támadás érte. Taksony és Dömsöd között a szovjet 46. hadsereg főerői partot váltottak, és a leharcolt huszáralakulatok már nem tudták az előző napokhoz hasonlóan visszavetni a túlsó partra. A német Dél Hadseregcsoport parancsnoksága átlátta a helyzet komolyságát és igyekezett megerősíteni a sziget védelmét. Az ide irányított erők kevésnek bizonyultak; a szovjet 23. lövészadosztály és a 37. lövészhadtest csapatai november 25-ére befejezték az átkelést, kettévágták a sziget védelmét. A huszárhadosztály zöme a Duna jobb partjára vonult vissza, Lórév és Ercsi térségében végre-

⁸ Heszlényi József, vitéz (Igló, 1890. július 24.–Zwetl, 1945. június 2.), vezérezredes, 1944. szeptember 19.–1945. május 8. között a magyar 3. hadsereg parancsnoka (1944. november 1-jéig vezérőrnagyi rendfokozatban). *Szakály* 2003. 135. o.

hajtva a partváltást.⁹ Ezt követően a Margit-vonal¹⁰ keleti szektorában harcoltak, majd a Csallóközben végrehajtott feltöltést és átszervezést követően a Vértes hegység területén vívtak nehéz harcokat.

A hadosztály kisebbik része észak felé szorult, ahol ideiglenesen Csepelen és a környező településeken foglaltak állást, majd Budapestre vonták vissza őket. A kutatások jelen állása szerint az 1. huszárhadosztály következő alakulatairól tudjuk, hogy az ostromlott fővárosban rekedtek:

hadosztályparancsnokság I C (anyagi) osztálya

4. huszárezred zöme

2. huszárezred páncéltörő ágyús század

1. lovas tüzérosztály

2. lovas tüzérosztály

4. gépkocsizó utászszázad

I. önálló huszárosztály részei

55. légvédelmi tüzérosztály 3. gépágyús osztály

hadosztályvonat zöme.

A fenti alakulatok bekerítés (1944. december 26.) utáni történetéhez sajnos kevés adattal rendelkezünk. Az egykorú források (csapatnaplók, átiratok, egyéb iratváltások stb.) teljességgel hiányoznak, míg a felettes parancsnokságok, más csapattestek töredékes anyagai is alig tesznek említést az 1. huszárhadosztály egészéről, részeiről pedig szinte szót sem ejtenek. A rendelkezésre álló adatok szerint a huszárhadosztály fokozatosan felmorzsolódó alakulatai közül az ostrom utolsó időszakára – részben rendeltetésüknél és alkalmazásuk jellegénél fogva – mindössze a két lovas-tüzérosztály alkotott többé-kevésbé intakt alakulatot.

A két osztály történetét elsősorban visszaemlékezésekből lehetséges rekonstruálni. Helyenként ezek a források is csak hiányos, ellentmondásos vagy megbízhatatlan információkat közölnek az utókor számára, de más lehetőség gyakorlatilag nem lévén egyelőre – természetesen körültekintő forráskritikával – erre kell a kutatásnak hagyatkoznia. Az alábbi történetek hitelesítése, kiegészítése, vagy cáfolása így az utókor feladata lesz.

⁹ Ungváry é. n. 23. o

¹⁰ A német hadászati-hadművelti védelem legfontosabb, előre kiépített eleme a Kárpát-medencében. A 220 kilométer hosszú terepszakaszon, önálló támpontokból álló, három védőövet magába foglaló állásrendszer nyugati szektorát a Dráva (Gyékényes) és a Balaton (Balatonszentgyörgy), keleti szektorát a Balaton (Balatonvilágos), a Velencei-tó és Érd között építették ki.

Az I. „Bem József”¹¹ lovas-tüzérosztály¹²

A honvédség meglévő hét tüzérosztálya mellé 1929-ben a kormányzó korábbi szárnysegédje, vitéz Magasházy László¹³ parancsnoksága alatt felállították az elit alakulatként kezelt budapesti 1. lovas-tüzérosztályt. A lovasított tüzérségnek – amely nem tévesztendő össze a fogatolt tüzérséggel – komoly előzményei voltak az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében (maga Magasházy is lovas-tüzéreként kezdte katonai pályafutását). Az I. világháború kitörésekor a közös hadsereg kilenc lovas tüzérosztállyal (Reitende Artilleriedivision) rendelkezett. Az osztályokat 1-jétől 11-ig számozták, a 3-as és a 8-as békeidőben nem létezett. Az osztályokat ugyanúgy 1905 M 8 cm-es táborigyűkkel látták el, mint a táborigyűkeket, de itt valamennyi kezelő lovasítva volt, ami jelentősen megnövelte az ütegek mozgékonyágát és manőverező képességét. A magyar királyi honvédség keretei között – a tüzér fegyvernem 1912-es megszervezését követően egy lovas-tüzérosztályt állítottak fel. A megalakuló 1. lovas-tüzérosztályt 15/35 M 7,5 cm-es hegyi ágyúkkal¹⁴ szerelték fel, amelyek ugyan lassabban mozgáltak és érték el a tűzkézsültséget a táborigyűke lövegeinél, mozgékonyáguk és kisebb súlyuk miatt mégis alkalmasabbak voltak a kísérő löveg szerepének betöltésére. Így – a későbbi szervezeti bővítés és korszerűsítés szándékával – megszervezték az osztályt, hogy az ugyancsak fejleszteni szándékozott lovasságnak mozgékony támogató lövegek álljanak rendelkezésére. Az 1. lovas-tüzérosztály továbbfejlesztésére a harmincas években számos elképzelés volt, több alkalommal is kísérletet tettek ezredde fejlesztésére, illetve ikerződésére, de végleges megoldás nem született. Az osztály részt vett Kárpátalja 1939-es visszacsatolásától kezdve a honvédség összes műveletében. Helyőrségét is többször változtatta, végül Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszatérése után Nagyváradra helyezték. 1941-ben innen vonultak a keleti harctérre, majd egyes tiszteket mozgósították a Donhoz vezényelt 2. hadsereg kötelékébe is.

A lovashadosztály mozgósítása alkalmával az osztályt 1944 májusától helyezték ki a Nagyvárad melletti Újpalotára,¹⁵ ezt követően az 1. lovashadosztályt kiszállító „Piroska” fedőnevű mozgás keretében vonultak el hadművelési területre. Kivagonírozásukat köve-

¹¹ A Magyar Királyi Honvédség felső vezetése – több más intézkedés mellett – a testületi szellem fokozása céljából 1930. március 1-jétől a honvédség csapattestjei részére történelmi személyiségek neveit adományozta. Az osztály ekkor nyerte el a lengyel szabadsághős nevét. Ezzel együtt az alakulat kapcsolatokat alakított ki az ugyancsak Bem Józsefről elnevezett varsói 1. nehéz tüzérezreddel (1. Dywizjon Artylerii Konnej).

¹² Az 1. lovas-tüzérosztály ütegeinek tagozódása: egy huszárüteg hét tisztból, 140 fő legénységből és 160 lóból állt, s négy huszárágyúval (15/35 M 7,5 cm-s hegyi ágyú) voltak felszerelve. Az üteg parancsnoki szakaszból, tűzlépcsőből, löszlerépcsőből és vonatból épült fel. A négy löveg egy-egy felszakaszt alkotott. Az üteg tüzerejét még növelte két-két géppuska, illetve golyószóró is. Az ezredközvetlen huszárütegeket közvetlenül a frontra indulás előtt összevonták és megalakították belőlük a 2. lovas tüzérosztályt. Érdekesség, hogy az 1. illetve a 2. lovas tüzérosztály eltérő fegyverzettel volt ellátva, a 2. osztály 8 cm-es 5/8 M lövegekkel rendelkezett. Lásd: *Bene – Szabó* 2006. 28. o.; *Zsebkönyv* 1939. 332. o.

¹³ Magasházy László vitéz, nemes (Sárkeresztúr, 1879. január 7.–Szentés, 1959. október 5.), vezérőrnagy. 1920–1929 között a kormányzó szárnysegédje, majd az 1. lovas tüzérosztály megalakító parancsnoka volt.

¹⁴ 7,5 cm űrméretű, L/15 csőhosszúságú, eredetileg Škoda gyártmányú könnyű hegyi ágyú, amelyet 1915 áprilisától állítottak rendszerbe az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben. Az 1930-as évek első felére, még inkább az 1940-es évek idejére elavulttá vált. 1931-ben és 1935-ben is módosították ugyan a 15 M alaptípust, de ez csak a hordmóddal kapcsolatos modernizációt takarja, a löveg lövésszáki tulajdonságai nem változtak. Bővebben: *Hajdú – Sárhidai – Hegedűs – Frölich* 2015. 35–40. o.

¹⁵ Ma Palota, Romániában.

tően bekapcsolódtak a hadosztály harcaiba. Első súlyos veszteségeiket Kleck¹⁶ közelében szenvedték el, amikor 1944. július 3–4-én a szovjet harckocsik közelítámadása során valamennyi lövegük elveszett.¹⁷ Ezt követően az osztályt részben újrakegyezteték német löveganyaggal, részben más feladattal bízták meg.

A súlyos veszteségekkel járó lengyelországi és alföldi harcokat követően osztozott a hadosztály alakulatainak sorsában és november elejére a Csepel-szigeten került állásba, ahol tüzével támogatta a huszárhadosztály partot védő alakulatait.

Itt az osztály már az eredeti lövegei helyett pótlásként kapott, német 1937 M 10, 5 cm-es könnyű táborigényezőket használta. Ezeket az eredeti 15/35 M 7,5 cm-es hegyi ágyúkkal szemben hatos fogattal vontatták ugyan, de lényegesen hatékonyabb tüzérségi eszközök voltak. Az osztály harmadik ütege már csak három löveget kapott a németektől, így nem az érte el a hadrendben előírt felszereltséget és tüzerőt.¹⁸

Az osztály három ütege a Csepel-szigeten még egymáshoz közel, a csepeli HÉV-végállomásnál volt elhelyezve, majd együtt vonultak át Budára, a Budaörsi út környékére, ahol a német „Feldherrnhalle” páncélosadosztály I. tüzérosztályának alárendeltségében oltalmazták a Sváb-hegy környékén védekező 8. „Florian Geyer” SS-lovashadosztály állásait. Az osztály parancsnokául már Budapesten nevezték ki Ostorharits-Horváth Endre őrnagyot,¹⁹ aki karácsonyi szabadságát töltve rekedt a fővárosban. Az eredeti osztályparancsnok, Réczey István ezredes²⁰ rangidős tisztként átvette a parancsnokságot a fővárosban levő két lovas-tüzérosztály felett.²¹

Az osztály ütegei 1944. december elején Csepel déli szélén álltak tüzelőállásban, a Tökölre vezető út keleti oldalán, mozdonyállásaik a Szabadkikötő raktáraiban helyezkedtek el. Célterületként a sziget déli része volt megjelölve, amelyet már a szovjet csapatok tartottak birtokukban. Az itt töltött napokra így emlékszik vissza a 3. üteg egykori fogatos tisztje, dr. Patay Pál:²² „Viszonylag csendes napok voltak Csepelen. A szovjetek nem lőttek, mi sem. Szovjet repülő is csak néha jelent meg, de mire a légiriadó üvöltő szirénái megszólaltak, már régen elment. A légvédelem meg csak a levegőt lőtte körülöttük. Reggelenként, hogy a lovak lába el ne zsidbadjon az állásban, lovardát tartottam, gondos-

¹⁶ Ma Kleck, Belorussziában.

¹⁷ Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár (HIM KI) Simon Kálmán 62 725 sz. tiszti ogy., Zajtai Antal 83 829. sz. tiszti ogy., Bánó-Kacsokovics Zoltán 2429. sz. tiszti ogy.

¹⁸ Patay 2014. 146. o.

¹⁹ Ostorharits-Horváth Endre, nemes, felsőméríai (Kassa, 1908. június 6.–?), őrnagy. A Ludovika Akadémián 1930-ban avatták hadnaggyá. 1942. június 22.–1943. május 20. között a 13. táborigényező-ütegparancsnokaként a keleti hadszíntéren harcolt. Második harctéri szolgálatára a 13. táborigényező-ütegparancsnokaként 1944. december 1-jétől került sor. A budapesti ostromgyűrűben az 1. lovas-tüzérosztály parancsnoki teendőit látta el. Bajtársai emlékezete szerint a kitörés során hősi halált halt.

²⁰ Réczey István, vitéz (Budapest, 1896. február 16.–Budapest, 1966. március 20.), ezredes. I. világháborús katonai szolgálatát az 5. honvéd táborigényező ezrednél töltötte. Az 1. lovas-tüzérosztály parancsnokaként 1944. június 15-én vonult el hadműveleti területre.

²¹ Szabó Lajos hadnagy (LA 1944. november 15.) adatközlése szerint a két osztály parancsnoki teendőit Ivády Béla látta el. – Ennek lehetőségét nyitva hagyjuk, de valószínűbb Réczey István ezredes parancsnoksága. Szabó-beszélgetés.

²² Patay Pál, dr. (Budapest, 1914. december 8., -) tartalékos hadnagy. Kötelező katonai szolgálatra 1935. október 1-jén vonult be az 1. lovas-tüzérosztályhoz Budapestre. 1938–1939-ben, valamint 1940-ben a területi visszacsatolások alkalmával fegyvergyakorlatot teljesített. 1941-ben hadiszolgálatra hívták be, majd 1944. októberében az általános mozgósításkor bevonult alakulatának Hévízen állomásozó póttestéhez. Tiszti pótlásként került a fővárosban állomásozó 1. lovas-tüzérosztályhoz. Részt vett a fővárosi harcokban, február 8-án szovjet hadifogságba esett, az uzmányi hadifogolytáborból 1947. július 21-én tért vissza.

kodtam a lovak etetéséről, az emberek etetéséről, a tüzelőállásban és figyelőben levőkhöz is eljuttattam azt.”²³

Pár nap elteltével a lövegeket visszavonták a csepeli HÉV állomásának közelébe, a vízművek egyik telepére. Karácsonyig nem is volt jelentősebb mozgás, csupán zavarótűzet lóttak időről-időre. Karácsony közeledtével az ostromgyűrű egyre szorosabb lett a főváros körül, december 24-én a szovjet csapatok behatoltak a budai kerületekbe. Ekkor az osztály parancsot kapott arra, hogy keljen át a Dunán és vonuljon a budaörsi templomhoz, ahol további utasítás fogja várni. Az időközben árpáért a nagytétényi sertéshizlaldába küldött 8-10 szekér kivételével az üteg december 24-én kora délután megkezdte az átvonulást a Horthy- (ma: Petőfi-) hídon át Budaörs irányába. Az elmaradt szekerek csak este tudták őket követni, miután a Nagytétényből hozott árpát a Szabadkikötő raktárának padlójára szórták, hogy a hátramaradt felszerelésnek jusson hely.

A lovasüzéreknek nem sikerült elérnie a kitűzött célt, mivel a nap folyamán Budaörs szovjet kézre került. Így a balatoni műút elágazása után közvetlenül, az ott található gyümölcsösökben foglaltak tüzelőállást, a mozdonyállás pedig a Hamzsabégi úti autóbusszgarázsba települt. Másnap, december 25-én a lövegeket hátravonták a Tétényi útra, az Erzsébet Sósfürdő²⁴ mellé. Itt szenvedte el az osztály első veszteségét a főváros ostroma alatt, amikor a 3. üteg kötelékébe tartozó Krisán Sándor honvéd²⁵ gránátzilánktól elesett.

Ezekben a napokban a 3. üteg tisztjei közül többen is szemtanúi voltak Osztapenko százados balvégzetű küldetésének.²⁶ Az esemény helyszínének közelében tartózkodó lovasüzér tiszték egybehangzóan állították, hogy a szovjet parlamberter 1944. december 29-én saját alakulatainak tüzétől vesztette életét.²⁷

Közelebről meg nem határozható időpontban (december 30-án vagy 31-én) az osztály áttelepült a pesti oldalra, ahol a 3. üteg a Kerepesi úti lóversenypálya keleti felén, míg a 2. üteg a későbbi Népstadion területén foglalt tüzelőállást (az 1. ütegről nem állnak rendelkezésre adatok ebből az időszakból). A célterület nyugati irányban helyezkedett el, Gazdagrétet, Külső-Kelenföldet és Őrmezőt lőtték. A huszárokhoz hasonlóan a lovasüzérek is megpróbálták kímélni a magyar fővárost és annak lakóit a harcok pusztításaitól. Ezért, ha a löelemekből nyilvánvaló volt, hogy a tüzérségi tűz lakott területen fekszik, akkor a kiszabott lőszer mennyiséget nem lőtték ki a célterületre, illetőleg a Kissvábhegy beépítetlen tetejét lőtték azért, hogy ne veszélyeztessék feleslegesen a polgári lakosságot. Ha nem lóttak, akkor csak a jelentést küldték el a Döbrentei utca 16. szám alatt települt osztályparancsnokságnak.

1945. január 7-én a román 7. hadtest csapatai veszélyesen megközelítették a Lóversenyteret, ezért az osztály parancsot kapott a tüzelőállás elhagyására. Az esti órákban a 3. üteg áttelepült a Szemere, Markó, Honvéd és Klotild (ma Stollár Béla) utcák által hatá-

²³ Patay 2014. 186. o.

²⁴ A jelenlegi budapesti Szent Imre Kórház területén 1853-tól működő intézmény, amely a területén felfedezett keserűvíz-forrásokra alapozva működött. Az Ybl Miklós által tervezett pavilonok a II. világháborúban nem szenvedtek komoly károsodást, azonban a Tétényi úti kórház építése során épületeit fokozatosan lebontották őket.

²⁵ Patay 2014. 189. o. Személye a hivatalos veszteségi adatbázisokban nem szerepel.

²⁶ Ilja Afanaszjevics Osztapenko (Szumi kerület/Szumszkaja Oblaszty, 1904. ?– Budapest, 1944. december 29.), százados. A szovjet 316. lövészhadosztály tisztjeként 1944. december 29-én megadásra felszólító ajánlatot kézbesített a bekerített főváros védőinek. Visszaújtja közben vitatott körülmények között vesztette életét.

²⁷ Patay 2014. 196. o.

rolt területre, a mai Honvéd térre. A tisztek a Klotild utca 16/a. míg a legénység a Klotild utca 16/c számú házban szállásolt be. A lovakat a Hold utcai vásárcsarnokban helyezték el. A célterület változatlanul nyugati irányban volt, az ütegparancsnok a Sas-hegyen helyezkedett el figyelőjében.²⁸ A 2. üteg a Szabadság téren, az Aulich utca torkolatánál, míg az 1. üteg a tér másik felén települt.²⁹ A Lipótvárosban az üteg közvetlenül ki volt téve a szovjet légi tevékenységnek, veszteségeket is szenvedtek a csatarepülők támadásától.

1945. január 13-án hajnali 04.30 körül a Klotild utca 16/c udvarán bekövetkezett lőszerrobbanás hatására beomlott a ház óvóhelye is. A lakókkal együtt számos tüzer is az épület romjai között rekedt. Magasházy Dénes főhadnagy,³⁰ ütegparancsnok úgy döntött, hogy megkísérlik kiásni a romok alatt rekedt bajtársaikat. Időközben parancs érkezett Ostorharits-Horváth őrnagytól, hogy az üteg települjön át Budára. A mentés érdekében Magasházy haladékat kért az áttelepülési parancs végrehajtására. A kért haladékat megkapta, és az üteg legénysége – a polgári lakossággal együtt – megkísérelte az óvóhelyen rekedtek kiásását. Káplán őrmester vezetésével egy tüzért, aki az óvóhely lépcsőjén rekedt, törött lábbal bár, de sikerült kimenteni. A többi tizenegy tüzer, aki a pincében tartózkodott, életét veszítette.

A 3. üteg január 14-ről 15-re virradó éjszaka dr. Patay Pál fogatos tiszt vezetésével a Lánchídon keresztül vonult át a főváros budai oldalára. Az átvonulásról az egykori tartalékos hadnagy emlékirataiban így ír: „A hídhoz közeledve a mellékutcákból csak úgy dőlt az emberáradat. Civil és katona összekeveredve, minden rend nélkül. Lórólszálltan [!], gyalog mentünk, hogy jobban kikerülhessük a híd úttestének gránátok által átütött lyukait. A Duna fölött sűrű köd is volt, úgyhogy a koromsötét éjszakában tíz-tizenöt méterre is alig lehetett látni... A Krisztina térre a rövidebb úton, azaz a Várhegyet délről megkerülve akartam eljutni, míg a híd teljes szélességében hömpölygő tömeg a Fő utca felé tódult. Úgy látszik, az üteg menetoszlopa a néparadat közepette a ködben szétszakadt, mert csak a közvetlenül mögöttem haladó löveg követett a sötét éjszakában.”³¹

Az üteg végül sikeresen küzdötte magát át a budai utcákat elborító tömegen, és január 15-én este a Pálya utcában már hiánytalanul együtt voltak. A lövegek a Mészáros utca Déli pályaudvar melletti kiöblösödésnél kerültek tüzelőállásba (valószínűleg a mai gumiszervíz környékén), a lovakat és a legénységet a környező házakban helyezték el. Az elsőtiszti állás a Pálya utca 13-ba, a mozgókonyha a Pálya utca 5-be került, az osztálytörzs lovakkal együtt a Zöldfa vendéglőben, a Krisztina tér 9. szám alatt helyezkedett el. A 2. üteg a Naphegy téren és a környező házakban, míg az 1. üteg a Vár területén, a Dísz tér közelében, a sétányon foglalt tüzelőállást.³² Az üteg állománya a Szent György

²⁸ Patay 2014. 193. o.

²⁹ Szabó-beszélgetés.

³⁰ Magasházy Dénes nemes, vitéz (Budapest, 1918. április 15.–Budapest, 1983. július 26.) főhadnagy. A Ludovika Akadémián 1939-ben avatták hadnaggyá. 1943. augusztus 1-jétől az 1. lovas-tüzérsztály 3. ütegeinek parancsnoki feladatait látta el 1945. február 9-éig. Ütegeivel hadifogságba esett, ahonnan 1947. július 23-án tért haza. HIM KI Magasházy Dénes 58 351. sz. tiszti ogy.

³¹ Patay 2014. 201. o.

³² Szabó-beszélgetés.

téren, Habsburg József főherceg³³ palotájában³⁴, a Dísz tér 16. szám alatt (Hász István tábori püspök³⁵ házában), míg a lovak a Dísz tér 15. szám alatti posta helyiségeiben találtak menedéket.³⁶

Február 2-án a 2/4. lovas-ágyúsüteg állományába tartozó Forster Miklós hadnagy³⁷ átment a szovjet csapatokhoz, előkészíteni az arra hajlandóak átállítását.³⁸ Valószínűleg ennek a tárgyalásnak volt az eredménye, hogy február 8-án egy ismeretlen összetételű, de vélhetően nagyrészt az osztály állományából verbuválódott csoport a Pálya u. 15. szám alól indulva³⁹ Zajtai Antal főhadnagy⁴⁰ irányításával átszökött a Déli pályaudvarhoz vezető vasúti síneken, ahol már várta őket egy magyarul beszélő szovjet összekötő tiszt. Az átjutókat a Királyhágó téri tiszti kórház előcsarnokába kísérték; többségük hadifogságba került.⁴¹ Az átálltak közül a kutatás jelen állása szerint mindössze Zajtai Antaltól és Lakatos Istvánról⁴² tudjuk, hogy részt vett a harcokban a szovjet csapatok oldalán.

Más adatok (Sike Ágoston⁴³ visszaemlékezése) szerint „Egysége [az 1. lovas-tüzérosztály] Pesten 3 helyen, s Budán egy helyen, a Naphegyen állította fel ütegeit. Budán a második üteg legénysége a Hegyalja út jobboldalában, földbe ásott pincében volt, a harmadik üteg maradványai pedig a Pálya utca egyik többszintes épületének a pincéjében.”⁴⁴

Sike szerint az átállást Gábrriel Pál hadapród őrmester⁴⁵ készítette elő, aki „legénységi kísérettel 1945. január–február fordulóján átment a szovjetekhez. Két nap után megjött

³³ Habsburg-Lotaringiai József Ágost főherceg, vitéz (Alcsút, 1872. augusztus 9.–Rain bei Straubing, NSZK, 1962. július 6.), osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, felsőházi tag.

³⁴ Az épület a Szent György tér nyugati, Krisztinavárosra néző oldalán, szemközt a Sándor-palotával állt. Az 1789-ben befejezett klasszicista Teleki-bérpalota 1892-ben került József Károly Lajos főherceg tulajdonába, akitől fia, József Ágost főherceg örökölte. Budapest ostroma idején súlyosan megsérült, 1968-ban lebontották, helyén az 1980-as években középkori rommezőt és terepszint alatti múzeumot alakítottak ki.

³⁵ Hász István dr. (Kisbér, 1884. december 22.–Einsiedeln, 1973. január 27.), lelkész, altábornagy. 1929. március 1-jétől a magyar királyi honvéd római katolikus lelkészi kar tényleges állományú tábori püspöke volt.

³⁶ *Szabó*-beszélgetés.

³⁷ Forster Miklós (?–?), hadnagy. A Ludovika Akadémián 1944. augusztus 20-án avatták tüzér hadnaggyá, ezt követően a 2. lovas-ágyúsüteg állományában szolgált. HIM KI Forster Miklós 20 630. sz. tiszti ogy.

³⁸ Uo. Forster hadnagy missziójának háttere, illetve az esetleges közvetítő személye nem ismert.

³⁹ Kislexikon 1987. 183. o.

⁴⁰ Zajtai (Gots) Antal (Zajta, 1916. szeptember 24. ?–1978. október 18.), főhadnagy. 1939-től az 1. lovas-tüzér osztály állományában szolgált. 1941-ben és 1944–1945-ben hadiszolgálatot teljesített. Miután az osztály Klecknél elveszette lövegeit, az 1. lovashadosztály hadművelési segéd tisztje mellett teljesített szolgálatot. november 7-én visszakерült ütegehez. Átállítását követően a Vörös Hadsereg oldalán vett rész a budai harcokban, majd Nyáradón a megalakuló 1. honvéd tüzérezred 1. ütegeinek parancsnoki teendőit látta el. Később 1956-ig a Néphadsereg állományában szolgált. 1957-ben tartalékállományba helyezték, majd 1958-ban megfosztották rendfokozatától. 1947. január 11-én Budapest Bevételéért emlékérmert (За взятие Будапешта) adományozták részére. HIM KI Zajtai Antal 83 829 sz. tiszti ogy.

⁴¹ *Szabó*-beszélgetés.

⁴² Lakatos István (Szatmárnémeti, 1920. augusztus 14.–Budapest, 1993. március 17.), tartalékos zászlós. 1940. február 2-ától teljesített katonai szolgálatot. 1944-ben az 1. lovas-tüzérosztály fogatos tisztjeként (más adat szerint felderítő tisztként) vonult el a harctérre. Átállítását követően részt vett a Vár birtokba vételében, valamint a kitérés felszámolásában. Ezt követően Nyáradón a megalakuló 1. honvéd tüzérezred szakaszparancsnoka volt. Később a Néphadsereg állományában szolgált. 1969–1974 között damaszki katonai és légügyi attasé volt, majd 1975. december 16-án nyugállományba helyezték. 1947. január 11-én Budapest Bevételéért emlékérmert (За взятие Будапешта) adományozták részére. HIM KI Lakatos István 583. sz. tiszti ogy.

⁴³ Sike Ágoston (Szentdomonkos, 1920. június 10.–?), szakaszvezető, a 2. üteg állományába tartozott. 1944. november 3-án Bugyi községnél nyílt tüzelőállásban lévő könnyű tábori tarackjának közvetlen irányítású tüzevel egy T–34 típusú szovjet harcocsit lött ki. *Számveber* 1998. 37. o.

⁴⁴ *Csiffáry*: Életutak-életrajzok, 118. o.

⁴⁵ Személyéről további adat nem áll rendelkezésre.

Gábrriel Pál üzenete, amely az átállás módjára és lehetőségére vonatkozott. Budán a Pálya utcában, a harmadik üteg elhelyezési körlete tünt erre a legalkalmasabbnak, ugyanis itt egy németek által megszállt épület választotta el a tüzereket a szovjet Vörös Hadseregtől. A megállapodás szerint a rendelkezésükre álló fegyverzettel tűz alá vették a németek által elfoglalt házat, és az épületet felszabadítva közvetlen kapcsolatba kerültek a szovjetekkel. Ezt követően fegyveresen részt vettek a Déli pályaudvar környéki harcokban a szovjetek oldalán, s a németek hűvösvölgyi kitörése utáni tisztogató hadműveletekben.”⁴⁶ Sike az átálltak között megemlítette még Sas József hadapród őrmester, Tóth Endre őrmester, Volfer Mihály őrvezető, Bornyász Miklós őrvezető, Döme József honvéd nevét.⁴⁷ Az idézetben foglaltak magukban hordozzák közzétételük időpontjának stílusjegyeit, nagy vonalakban valószínűleg helytálló. Más forrás ugyancsak megerősíti, hogy útnak indulás előtt tűz alá vették a közeli német állásokat.⁴⁸ Annak ellenére, hogy Gábrriel Pál küldetése időben nagyjából egybeesik Forster Miklós átszökésével, egyikőjük sem említi a másikat. Gábrriel esetében „legénységi kíséretéről” van szó (tehát nem tisztéről), Forster hadnagy önéletrajzában nem említi, hogy bárki is ment volna vele. Valószínűsíthető, hogy két különálló akcióról van szó. Ugyanakkor Patay Pál emlékirataiban utal arra, hogy az átállás előtt, amikor ütegarancsnoka összekötőként a Testnevelési Főiskolára küldte, már kapcsolatban lehetett ellenálló tisztekkel. Patay – utasítása szerint – egy „Németh nevű vezérkari századosnál” jelentkezett, aki valószínűleg Németh Dezső⁴⁹ volt. Figyelembe véve a körülményeket, nem zárható ki annak lehetősége, hogy Németh koordinálta az átszökéseket az arcvonalon.

A 3. üteg mintegy százhusz főnyi legénysége február 8-án reggel elvesztette parancsnokait, amikor Magasházy Dénes ütegarancsnok és dr. Patay Pál fogatos tiszt a Testnevelési Főiskola épületében – a VI hadtest törzsével együtt – fogságba esett. Az üteg maradéka és lövegei a Pálya utcában kerültek fogságba február 8-11 között. Megadás előtt megmaradt felszerelésüket (64 darab nyereg, 45 darab 35M csuklós kötőfékkantár, 3 darab nyolcasfogat hámszerszám, 24 darab 39 M hatosfogat hámszerszám, 1 teodolit, 1 felderítő műszer, 1 szőgtávcső)⁵⁰ Magasházy a Pálya utca 7. pincéjében február 4-én elfalaztatta. Innen később a bevonuló szovjet csapatok, illetve a lakosság széthordta azokat. Megkönnyítette megadásukat, hogy a Pálya utcát szovjet csapatokkal vegyessen a magyar önkéntesek vették birtokukba. Az osztályparancsnok ugyan felszólította megmaradt tisztjeit a kitörésre, de a rendelkezésre álló ismeretek szerint csak segéd-tisztje, Szirmay Tamás főhadnagy⁵¹ követte, míg a többiek a fogságot választották (maga

⁴⁶ Csiffáry: Életutak-életsorsok, 118. o.

⁴⁷ Csiffáry: Életutak-életsorsok, 119. o.

⁴⁸ Kislexikon 1987. 183. o.

⁴⁹ Németh Dezső (Bethlen, 1913. június 30.–Budapest, 1949. október 24.), vezérkari százados. A katonai ellenállás tagja volt, 1944. november 20. és 1945. február 7. között az I. hadtest vezérkari tisztjeként tevékenykedett. Február 8-án a németek őrizetbe vették, de szovjet segítséggel kitörték, ezt követően részt vett a harcokban a szovjet csapatok oldalán. 1945. november 5-én jutalomból „A demokratikus Magyarország érdekében, a Honvédségen belül kifejtett tevékenység elismeréseként” léptetik elő alezredessé. Pályafutásával kapcsolatban lásd: *Tömösváry* 2013. 65–171. o.

⁵⁰ Hadtörténelmi Levéltár Igazoló Bizottság és volt Csendőroket Igazoló Bizottság jegyzékei 1945–1949. He–Má, 6813, Magasházy Dénes anyaga.

⁵¹ Szirmay Tamás (Debrecen, 1918. október 3.–Baja, 1945. március 2.), főhadnagy. Alantos tisztí tanfolyamot követően került hivatásos állományba az I. lovas-tüzérsztyálnál. A bajai hadifogolytáborban hunyt el. HIM KI Szirmay Tamás 45 143. sz. tisztí ogy.

Ostorharits-Horváth valószínűleg a kitörés során eltűnt). A fogságba esett tisztek zömét a Kiskunfőlegyháza–Temesvár–Foksány útvonalon szállították a Szovjetunióba, ahonnan 1947–1948-ban tértek haza.

A 2. lovas-tüzérosztály

Adalékok az osztály történetéhez

Az eredetileg a huszárezredek mellé rendelt huszárütegeket 1944 áprilisában Nagyvárad mellett összevonták, hogy megalakítsák belőlük a 2. lovas-tüzérosztályt, melynek parancsnoka Darnay Arzén őrnagy⁵² lett, július 11-én történt sebesülése után Ivády Béla százados⁵³ vette át az osztály parancsnokságát, majd a magyarországi hadszíntéren 1944. október 1-jétől Valkó Károly őrnagyot⁵⁴ nevezték ki az üteg parancsnokául.

A három ütegből álló osztályt a rendelkezésre álló adatok szerint a keleti harctéren zömmel ütegenként alkalmazták, az egyes huszárezredek támogatására, a harc helyzet-től függően. A budapesti harcokra vonatkozóan az osztály egészét tekintve alig rendelkezünk adatokkal, de valószínű, hogy ütegei egészen a kitörésig harcoltak, végül a Déli pályaudvar környékén estek fogságba.

A Csepel-szigeti harcok idején az osztály alárendeltségébe helyezték az Ónody János főhadnagy⁵⁵ parancsnoksága alatt álló 1. lovas-ágyús pótüteget is, amely 1944 szeptemberében az 1. póthuszárezredhez volt beosztva. Az üteg a póthuszárezreddel vonult vissza egészen a Csepel-szigetig, ahol végül is a 2. lovas-tüzérosztály alárendeltségébe helyezték, 2/4. lovas-ágyús üteg néven.⁵⁶ Ezáltal a hadrendszerű előírások ellenére az osztálynak nem három, hanem négy ütege lett. Ráadásul a pótüteg eredetileg nem négy, hanem hat löveggel rendelkezett, mert amikor a szovjet és román csapatok a magyar 3. hadsereg üldözése közben magyar területre léptek a pótosztály egy további, két lövegből álló sza-

⁵² Darnay Arzén, nemes, szentmártoni (Sümege, 1907. augusztus 24.–Kansas City, USA, 1981. október ?), őrnagy. 1929-ben avatták tüzér főhadnaggyá, első alakulata a 2. honvéd tüzérosztály volt. 1932–1934. között Örkénytáborban a lovaglótanár és hajtóiskola hallgatója volt. 1936. május 1-jétől a budapesti 1. honvéd tüzérosztályhoz helyezték, majd 1939. január 23-tól Kecskeméten szolgált, mint az 1. lovas-tüzérosztály tisztje. 1941. október 1-jétől Szabadkán a 2. huszárüteg parancsnoki teendőit látta el. A 2. lovas-tüzérosztály 1. ütegeinek parancsnokaként 1944. június 17-én vonult el a harctérre. Július 11-én megsebesült, felépülését követően tartósan vezényelték a Ludovika Akadémia állományába, amellyel Németországba vonult el. HIM KI Darnay Arzén 13 840. sz. tiszti ogy.

⁵³ Ivády Béla nemes, ivádi (Budapest, 1916. március 20.–Budapest, 2016. november 11.), százados. A Ludovika Akadémián 1938-ban avatták tüzér hadnaggyá. A 2. lovas-tüzérosztály 1. ütegeinek parancsnokaként 1944. június 17-étől teljesített harctéri szolgálatot. Az eredeti osztályparancsnok, Darnay Arzén július 11-én történt sebesülése után az osztályparancsnoki teendőkkel bízták meg.

⁵⁴ Valkó Károly (Miskolc, 1907. november 4.–?), őrnagy. A Ludovika Akadémián 1929-ben avatták főhadnaggyá. A háború alatt a Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola oktatója volt, 1944. október 1-jétől vette át hadi-beosztását. Az ostrom végén fogságba esett, ahonnan 1948. július 18-án tért haza. 1951–1953-ban kitlepítettek, később megfosztották rendfokozatától. 1990 után rendfokozatát helyreállították és posztumusz ezredessé nevezték ki. HIM KI Valkó Károly 81 418. sz. tiszti ogy.

⁵⁵ Ónody János (Kiskunhalas, 1914. október 12.–?), főhadnagy. 1944. szeptember 1-jén helyezték az 1. lovas-tüzérosztályhoz, ahol az 1. lovas-ágyús pótüteg parancsnokaként vett részt a dél-erdélyi harcokban. 1944. szeptember 17-én megsebesült, felépülése után november 1-jén tért vissza alakulatához, ahol a 2. lovas-tüzérosztály kötelékébe beosztott ütegeinek parancsnoki teendőit látta el. 1945. február 12-én esett szovjet hadifogságba, ahonnan 1947. július 22-én tért haza HIM KI Ónody János, 57 986 sz. tiszti ogy.

⁵⁶ HIM KI Forster Miklós 20 630. sz. tiszti ogy.

kaszt állított fel (parancsnok: Sennyey István hadnagy⁵⁷). Ez harcolt október 6–8. között a szentesi hídfő védelmében és attól kezdve osztozott a huszáradosztály sorsában, majd Budapest előterében a 2/4. üteg alárendeltségébe helyezték.

A szabadkai 2/1. lovas-ágyús üteg harcairól⁵⁸

A 2. huszárezred alárendeltségében álló üteg a szükséges mozgósítási és felszerelési feladatok elvégzése után Ivády Béla százados parancsnoksága alatt betagozódott a megalkuló 2. lovas-tüzérosztályba. A tűzkeresztségen 1944. július 3–4-én a klecki harcokban estek át. Az üteg a szovjet harckocsik átkarolásából az utolsó pillanatban csúszott ki, de két löveg és két lőszerkocsi az ellenség kezén maradt. Az üteg a megmaradt két löveggel támogatta Varsó alatt a 4. huszárezred harcait. Magyarországra való hazatérésüket követően Kecskeméten vagoníroztak ki, majd Bugacra vonultak, ahol rövid pihenőt kaptak, ami alatt az elhasználdott löveganyag karbantartását végezték.

Az üteg a hadosztály alakulataival vonult a Csepel-szigetre, ahol a szigetújfalui temető mellett foglaltak tüzelőállást (az ütegparancsnoki állás Ráckeve–Szigetszentmárton között települt). A két löveg zárótűzzel támogatta a már említett Angyali-sziget elleni támadást. November végén, a szovjet csapatok partváltásakor Ercsibe keltek át, közben Szigetújfalú területéről már szórványos gyalogsági tüzet kaptak. Az üteg Ercsiből fokozatosan vonult vissza, a karácsonyt a Kamaraerdőben töltötték, majd egészen a pesti Ferenc József (ma Belgrád) rakpartig vonultak vissza, az üteg célterülete a budai oldalon volt (hasonlóan az 1. lovas tüzérosztálynál leírtakhoz). A pesti oldal eleste után Budára a Lánchídon keresztül vonultak át. A Vérmező közelében (közelebből a Pauler utca és a Mikó utca sarkán) foglaltak tüzelőállást egy bazaltkockákból rakott barikád mögött, ekkor már csak egyetlen löveggel (a másik korábban csőrobbanás áldozata lett). Itt halt hősi halált az üteg állományából február első napjaiban Rakonczai Imre honvéd, irányzó, akit ideiglenesen a Krisztina téri templom kertjében hantoltak el.⁵⁹ A kitöréskor az üteg tisztjei egyhangúan a maradás mellett voksoltak. Február 12-én két ruszin katona egy „kozák” (!) tisztet kísért az ekkor már ütegparancsnokként tevékenykedő Steiner Istvánhoz, akivel megbeszélték a megadás részleteit. Az üteg a Pauler utca sarkán várta be a szovjeteket, ahonnan a tisztet az Érd–Tétlenpuszta–Kiskunfélegyháza vonalon szállították az uzmányi tiszti fogolytáborba.

⁵⁷ Személyéről további adat nem áll rendelkezésre.

⁵⁸ Az üteg harcairól szóló adatok nagyrészt Steiner István továbbszolgáló zászlós (Csepel, 1919. december 27.–Budapest, 2013. július 28.) adatközléséből származnak. Steiner István 1940-ben vonult be az 1. huszárezred ütegéhez mint karpaszományos tüzér. Zászlóssá 1942. november 1-jén lépett elő. Később a szabadkai 2. huszárezred ütegéhez helyezték. 1944-ben a 2. lovas-tüzérosztály 1. ütegének első tisztjeként vonult el a keleti arcvonalra. Mindvégig az osztály kötelékében szolgált. 1945. február 11-én szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1947. július 11-én tért haza.

⁵⁹ A hivatalos veszteségi adatbázisokban nem szerepel.

A nyíregyházi 2/3. lovas-ágyús üteg útja a budapesti bekerítettségig

Amikor a huszárezredek tüzerütegeiből felállították a 2. lovas-tüzérosztályt a nyíregyházi 4. huszárütegből az újonnan megalakult osztály 3. ütege lett (parancsnok: Rábay Pál százados⁶⁰). Az osztály ütegei eredetileg 7,5 cm-es 15/35 M hegyi ágyúkkal voltak felszerelve, amelyeket később 5/8 M 8 cm-es lövegekkel váltottak fel.

A hadrendben meghatározott létszámra feltöltött 3. üteg Kőröstarjánban rakodott ki, és egy hónapot töltöttek ott gyakorlatozással, amire szükség is volt az üteg „összekovácsolása” miatt. A gyakorlat során szenvedték el első veszteségüket is Hegyi János tüzér⁶¹ személyében, aki baleset következtében vesztette életét egy folyóátkelés közben.

Június 11-én az osztály és vele együtt az üteg útnak indult a frontra. A keleti front nehéz harcai után a magasabbegységükkel együtt értek Magyarországra október elején. A kecskeméti kirakodást követően a Tisza jobb partjára vonultak, ahonnan a tiszauji hídfő védelmét támogatták tüzükkel, majd Bugacnál, Lakiteleknél, Kunszentmiklósnál harcolva vonultak vissza Bugyi községig. A Bugyinnál a templom előtt védelembé vonult félészakasz megállította a szovjet harcokosi-támadást, amivel nagyban hozzájárultak a hadosztály ott védekező részeinek visszavonásához.

Ennél az akciónál sebesült meg az üteg első tisztje, Paravicini István főhadnagy⁶² is (felépülését követően 1944. december 5-én a 3. üteg parancsnokságával bízták meg). A bugyi templom előtt védelembé vonult félészakasz időlegesen megállította a szovjet harcokosi-támadást,⁶³ amivel nagyban hozzájárultak a hadosztály ott védekező részeinek visszavonásához. 1944. november 2-án itt végrehajtott fegyvertényükre Monspart Gábor⁶⁴ huszár őrnagy a 3/I. huszárosztály parancsnoka így emlékezett vissza: „Két harcokosit lőttek ki, de túl korán, amikor egy lovas-tüzérüteg nyílt tüzelőállást foglalva hősiessen elkezdett tüzelni... Mindenesetre eredményes volt a tüzerek hősi helytállása, mert a déli irányú támadás megtorpant. Csodálatos látvány marad számomra ez a nyílt tüzelőállás-foglalás, mert kegyetlen erős tűzben azt úgy hajtották végre, hogy nincsen olyan békegyakorlat, ahol a legszigorúbb szemlélő meg ne dicsérte volna őket. Még az ügetés irama – mert menetütemben vonultak fel – is menetütem volt”⁶⁵ – Ezt a harci cselekményt így látta belülről Hegedűs Ferenc tizedes, lövegvezető: „Én a löveggel közvetlenül a főút mellett egy udvaron foglaltam tüzelőállást. Az ágyút egy nagy trágyacsomó mellé állí-

⁶⁰ Rábay Pál (Békés–Gyula, 1911. augusztus. 12.–?), százados. A Ludovika Akadémián 1933-ban avatták tüzér hadnaggyá. 1938. május 1-jétől szolgált az 1. lovas-tüzér osztállyal. Alakulatával 1941. szeptember 1.–október 26. között hadiszolgálatot teljesített. 1942. október 1.–1944. október 15. között a 4. huszárüteg parancsnoki teendőit látta el, június 16-ától hadműveleti területen. HIM KI Rábay Pál 297/2912. sz. tiszti ogy.

⁶¹ A hivatalos veszteségi adatbázisokban nem szerepel.

⁶² Paravicini István nemes, caspanoi (Miskolc, 1921. szeptember 9.–Budapest, 2000. március 16.), főhadnagy. A Ludovika Akadémián 1942. június 18-án avatták hadnaggyá. Eredetileg a nyíregyházi 4. huszárüteg állományába tartozott. A keleti hadszíntérre 1944. június 17-én a 2. lovas tüzerosztály segédtisztjeként vonult el, később üteg első tiszti feladatokat látott el. 1945. február 2-án esett szovjet hadifogságba, ahonnan 1947. július 24-én tért haza. HIM KI Paravicini István 12 614. sz. tiszti ogy.

⁶³ A községet szovjet részről a 200. gárda-lövészrezd 1. és 3. zászlóaljával megerősített 14. gárda-gépesített dandár vette birtokba. *Nevenkin* 2014. 243. o.

⁶⁴ Monspart Gábor (Zalaegerszeg, 1906. április 13.–Kaposvár, 1997. július 14.), őrnagy. 1934-től szolgált a 3. huszárezred állományában. 1944. június 13-án a 3/I. huszárosztály nehézfegyver századának parancsnokaként vonult el a harctérre, július 16-ától átvette az osztályparancsnoki teendőit, amelyet az ezred magyarországi harcainak befejezéséig látott el.

⁶⁵ *Monspart* 1992. 167. o.

tottuk, később ez lett a szerencsénk, de egyébként máshol nem is volt hely... A parancsnokom [Paravicini István főhadnagy] a ház tornácán állt, onnan adta a parancsot, hogy tüzeljek. Tüzelünk, de csak a torkollattüzet láttam, a harcocsit nem... Abban a pillanatban belőtt bennünket, de szerencsére a lövedék az említett trágyacsomóba csapódott, és besült, vagyis nem robbant.”⁶⁶

Említésre méltó Kovács András tizedes és Gondos Sándor tüzér helytállása is. Kitartásuknak köszönhetően sikerült megmenteni a szakasz két lövegét. Kovács tizedes három helyen sebesült meg, míg végül sikerült visszavonulniuk. Ezért Kovácsot Magyar Nagyezüst Vitézségi Éremre, míg Gondost Magyar Kisezüst Vitézségi Éremre terjesztették fel.⁶⁷

Az üteg ezután Soroksárra, majd Pestszenterzsébetre vonult, majd kétnapi ott-tartózkodás után a Gubacsi-hídon át a Csepel-szigetre vonultak. Itt november 22-éig harcoltak, amely idő alatt az egész szigetet bejárták, a Kis-Duna túlsó partján tartózkodó szovjet csapatok mozgását és utánpótlását zavarták tüzükkel. Az üteg tüzelőállásban volt Szigetújfalun, Ráckeven és Szigetcsépen. A szovjet csapatok partváltásakor a hadosztály alakulataival együtt keltek át a Dunán Lórévnél, ahol azonnal visszafordították lövegeik csövéit és fedezték a hadosztály később átkelő részeit.⁶⁸

A Duna jobb partjáról az üteget az osztály többi részével együtt a főváros védelmére vezényelték. A 2. lovas-tüzérosztály végig harcolva vonult észak felé a Százhalombatta–Érd–Érdliget–Tárnok–Budaörs útvonalon. A nyíregyházi huszáruteg katonái valahol a budai hegyekben egy ízben még egy tizenöt sőre marhából álló csordát is befogtak. A két arcvonal között felbukkanó állatokat három katona a magyar vonalak mögé hajtotta. Ennek köszönhetően az üteg élelmezésének pótlása még hetek múlva is biztosítva volt.

Budapest bekerítése az üteget már a város szívében érte, karácsony előtt a Ferenc József- (ma Szabadság-) hídon átkelve a pesti rakparton foglaltak tüzelőállást. Az üteg az Erzsébet-híd és a Ferenc József híd között, a hajóállomás mellett állította fel lövegeit, a célterület Budaörs és a budai hegyek voltak.⁶⁹ Ebben a tüzelőállásban tartózkodtak egészen 1945. január 15-ig. A helyzet egyre rosszabbodott. Az ellátmány mennyisége csökkent, de ez a szákmányolt marháknak köszönhetően még nem okozott különösebb gondot. Húsukból még a környékbeli polgári lakosságnak is osztottak. A nagyobb problémát az ellenséges légi tevékenység és a víz fogyása jelentette, sőt időközben megjelent az állás-harcok kísérője, a tetű is.

A pesti hídfő január közepére egyre szűkebbre szorult. Január 15-én a szovjet csapatok már a Kálvin téren jártak. Ekkor az üteg parancsot kapott, hogy vonuljon át a budai oldalra. Erre Pest eleste előtt két nappal (1945. január 16-án) került sor, majd a Lánchídon átkelve a Vérmező Bors (ma Hajnóczy) utca felőli végén foglaltak állást. A legénység a Bors utca elejének lakóházaiban került elszállásolásra. Innen déli irányban tüzeltek, Csepel és Budaörs területére. A városi harc sajátosságai miatt a tüzéreknek számos alkalommal kellett részt venniük gyalogos küzdelemben is. Hegedűs Ferenc emlékei szerint „Itt már jobbára gyalogosként működött a tüzér. Utcai harcok folytak, az ellenséget óvatosan megközelítettük, majd támadást indítottunk ellenük. Az egyik este is egy ilyen vál-

⁶⁶ Hegedűs Ferenc tizedes lövegvezető (4. huszárezred, huszáruteg) visszaemlékezése. *Bene* 1994. 54. o.

⁶⁷ Kovács-beszélgetés.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ *Bene* 1994. 54. o.

lalkozásra indultunk tizenketten, de csak tízen jöttünk vissza, Laki Gábor főhadnagy⁷⁰ és Szabó szakaszvezető hősi halált haltak. Ezekben a napokban a János-hegyen fölfedeztünk egy gazdátlanul hagyott löveget. Ugyanolyan 8 cm-es ágyú volt, mint a miénk. A kezelőimmal ezt a löveget elhoztuk az üteghez. Teljesen ép volt, a műszerek is rajta. Ettől függetlenül először ki akartuk próbálni, hogy jó-e. A löveget betöltöttük, előtte azonban vagy jó 15 méterre ástunk egy fedezéket, majd hosszú elsütőzsínórral én magam sütöttem el az ágyút. Kifogástalanul működött, ettől kezdve az ütegnek öt ágyúja volt.”

Január végén az üteg áttelepült a Vérmező túlsó szélére, mert a szovjet csapatok veszélyesen megközelítették állásaikat. Erre az áttelepülésre Hegedűs Ferenc így emlékezett vissza: „Ezt már gyalog hajtottuk végre, ami egy napba került, hiszen lovakkal nem lehetett közlekedni. Ez a nap legalább száz feküdjből állt, az állandó becsapódások és a repülőlk miatt. Az én lövegem új tüzelőállása, a Póler [!] [pontosabban a Mikó út és a Pauler utca sarkán⁷¹] az utca végében volt. Innen már csak vagy hármat lőttünk. A Vérmező meg volt felezve, az egyik oldalon mi voltunk, a másikon az oroszok. Jól láttuk egymást. Az igazság az, hogy nekünk eredetileg fönn, a Várban kellett volna lennünk, de hála a tisztikarnak, úgy döntöttek, hogy mi ott fenn nem tudunk tüzelni, mert nincs megfelelő terep, ezért maradtunk a Vérmezőn. Még egy parancsot kaptunk, hogy a lövegeket vigyük a Krisztina körút sarkára. Veszélyes akció volt, mert az oroszok már nagyon közel voltak. Egy este sötétedés után egyenként vittük a lövegeket az új tüzelőállásba. Később kiderült, teljesen feleslegesen, mert innen már egyet sem lőttünk. Ekkor már szervezték a kitorést. Megérkezett az utolsó parancs is, hogy minden lövegevezető tegye harcképtelenné a löveget. Életem legkeservesebb perceit éltem át ezen az estén. A lövegzárat kiszereztem és messze eldobtam, a lövegtávcövet kivettem és összetörtem és közben sírtam... Másnap, 1945. február 12-én reggel 9 órakor ugyanitt orosz fogságba estünk.”⁷²

A 2. lovas-tüzérosztály 2. ütegeről (eredeti számozása szerint 3. huszárüteg) a vizsgált időszakban a kutatás jelenlegi állása szerint nem áll rendelkezésre részletes információ, de az ütegparancsnok Réczey István főhadnagy⁷³ rövid életrajza szerint ugyancsak a Pauler utcában estek fogságba. Ennek pontos dátuma nem ismert, de a másik két üteg fogságba kerülésének körülményei alapján valószínűsíthetjük, hogy ugyancsak a kitorést követően adták meg magukat. A két lovas-tüzérosztály állományát illetően olyan személyről, aki a kitorés során kijutott volna, nem állnak rendelkezésre adatok. A tüzérek közül többen átálltak, ők a megalakuló új honvédség csapatainak felállításában működtek közre, de – mint az elérhető okmánygyűjtők, valamint a fellelhető visszaemlékezések adatai mutatják – többségük szovjet hadifogságban fejezte be a háborút.

⁷⁰ Laki Gábor nemes, alistáji (1918. szeptember 18.–?), főhadnagy. A Ludovika Akadémián 1940-ben avatták hadnaggyá. 1943. augusztus 1-jétől az 1. lovas-tüzérosztály állományába tartozott, a keleti harctérre a 2. lovas-tüzérosztály kötelékében vonult el 1944. június 15-én mint ütegparancsnok. HIM KI Laky Gábor 58 148. sz. tiszti ogy. – Hősi halálát Patay Pál többször idézett művében megerősíti. A hivatalos veszteségi adatbázisokban nem szerepel, ugyanakkor mindenképpen figyelemre méltó – és valószínűsíti a hősi halál tényét –, hogy apja, Laky Dezső második házasságából született fiának 1947-ben második keresztnévként a Gábor nevet adta.

⁷¹ HIM KI Paravicini István 12 614. sz. tiszti ogy.

⁷² Bene 1994. 55. o.

⁷³ Réczey István, ifjabb, vitéz (Miskolc, 1922. október 10.–Budapest, 1975. március 18.), főhadnagy. A 3. huszárüteg első tisztje, majd ütegparancsnoka. A Ludovika Akadémián 1942. december 6-án avatták hadnaggyá, első alakulata az 1. lovas-tüzérosztály volt. 1943. március 1-jétől helyezték át a 3. huszárüteg állományába. Alakulatával 1944. június 16-ától teljesített hadiszolgálatot. A szovjet fogságból 1947 októberében tért haza. HIM KI Réczey István 6209. sz. tiszti ogy.

BIBLIOGRÁFIA

- Bene – Szabó* 2006. *Bene János – Szabó Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945.* Budapest, 2006.
- Bene* 1994. *Bene János: Az 1. huszárhadosztály emlékezete,* Nyíregyháza, 1994.
- Csiffáry: Életutak-életrsorsok* *Csiffáry Gergely: Életutak-életrsorsok Az antifasiszta fegyveres harc Heves megyei résztvevőinek életrajzgyűjteménye. (Tanulmányok Heves megye történetéből 8.)* Eger, 1985.
- Dőry* 2002. *Dőry Lajos: Fegyver nélkül a frontra. Hadtörténelmi Közlemények,* 115. (2002) 4. sz. 1188–1220. o.
- Hajdú – Sárhidai – Hegedűs – Frölich* 2015. *Hajdú Ferenc – Sárhidai Gyula – Hegedűs Ernő – Frölich Dávid: Lovassági ágyúval a harckocsik ellen. I. rész. Haditechnika,* 49. (2015) 6. sz.
- Kislexikon* 1987. A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon. Főszerk. *Liptai Ervin.* Budapest, 1987.
- Kovács-beszélgetés* Kovács András tizedessel 2004. május 4-én készült interjú, hanganyaga a szerző birtokában.
- Monspart* 1992. *Monspart Gábor: A 3/I. huszárosztály története 1944–1945. Az első huszárhadosztály a második világháborúban. Harctéri naplók, visszaemlékezések 1944–1945.* Sárvár, 1992.
- Nevenkin* 2014. *Nevenkin, Kamen: Bécs még várhat.* Budapest, 2014.
- Patay* 2014. *Patay Pál: Az életet már megjártam. Emlékezem, Magyarországra és a XX. századra.* Budapest, 2014.
- Szabó – Számvéber* 2002. *Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943.* Budapest, 2002.
- Szabó-beszélgetés* Szabó Lajossal 2017. április 21-én készült interjú, hanganyaga a szerző birtokában.
- Szakály* 2003. *Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1941. Lexikon és adattár.* Budapest, 2003.
- Számvéber* 1998. *Számvéber Norbert: Kilőtt harckocsiért termőföldet. (Ad Acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 1998. Szerk. Lenkefi Ferenc. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok.)* Budapest, 1998.
- Tömösváry*, 2013. *Tömösváry Zsigmond: Egy kevésbé ismert katonai attasé: Németh Dezső vezérkari ezredes. Rendvédelem-történeti füzetek,* 23. (2013) 31–34. sz.
- Ungváry* é. n. *Ungváry Krisztián: Budapest ostroma.* Budapest, é. n.
- Zsebkönyv* 1939. Magyar Katonai Zsebkönyv. Szerk. *Oszlányi Kornél.* Budapest, 1939.

Zoltán Sőregi

DATA TO THE FIGHTS OF THE HUNGARIAN HORSE ARTILLERY IN 1944–1945

(Abstract)

The 1st Horse Artillery Regiment was a quickly moving military unit attached to the Hungarian cavalry from its establishment of 1929. Therefore, they participated in all manoeuvres of the cavalry that counted as an elite military service from 1938, including its greatest operation of 1944 that meant the application of the 1st Mounted Division on the battlefield. The Regiment and the 2nd Horse Artillery Regiment formed from it participated in the battles of the division in the Eastern seat of war, and reaching Hungary they fought their last strives during the Siege of the surrounded Budapest. The research paper first and foremost focuses on their last fights in Budapest, and due to the severe lack of sources, it mainly relies on memories.

Zoltán Sőregi

BEITRÄGE ZU DEN KÄMPFEN DER UNGARISCHEN BERITTENEN ARTILLERIE
IN DEN JAHREN 1944–1945

(Resümee)

Die 1. berittene Artilleriedivision war ab ihrer Gründung im Jahr 1929 ein neben die ungarische Truppenkavallerie beordertes, schnell beweglicher Artillerieverband. Dementsprechend nahm sie neben der als elitäre Waffengattung geltenden Kavallerie ab dem Jahr 1938 an sämtlichen Kriegsoperationen dieser teil, so auch an der bis dato größten Operation im Jahr 1944, die die Anwendung der 1. berittenen Division auf dem Kampffeld bedeutete. Die Division sowie die aus dieser gebildete 2. berittene Artilleriedivision nahm an den Kämpfen der Division auf dem östlichen Kriegsschauplatz teil und focht schließlich – nach Ungarn kommend – ihre letzten Kämpfe im umzingelten Budapest. Die Studie konzentriert sich in erster Linie auf Letztere und überbrückt den verstärkten Mangel an Quellen in erster Linie mit Hilfe von Erinnerungen.

Zoltán Sőregi

CONTRIBUTIONS AUX COMBATS DE 1944–1945 DE L'ARTILLERIE HONGROISE
À CHEVAL

(Résumé)

Dès sa création en 1929, le 1er groupe d'artillerie à cheval était une unité d'artillerie rapide auprès de l'escadron hongrois de cavalerie. Ainsi, il a participé, à partir de 1938, à tous les mouvements de la cavalerie considérée comme une arme élite. En 1944, le groupe a également pris part à la plus grande opération lors de laquelle la 1ère division de cavalerie fut engagée sur le front. Le 1er groupe et le 2ème groupe d'artillerie à cheval, qui fut formé

à partir du premier, ont participé aux batailles de la division sur le théâtre oriental des opérations avant de retourner en Hongrie pour mener leurs ultimes combats dans Budapest encerclé. L'étude se focalise principalement sur ces derniers et surmonte le manque cruel de sources en s'appuyant avant tout sur des mémoires.

Золтан Шёреги

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ К СРАЖЕНИЯМ ВЕНГЕРСКОЙ КАВАЛЛЕРИЙСКОЙ
Артиллерии 1944–1945 ГГ.

(Резюме)

Начиная от формирования в 1929-ом году 1-ого каваллерийского артиллерийского отряда, была быстродвижущаяся артиллерийская часть, прикомандирована венгерскому каваллерийскому отряду. Согласно этому, с 1938-ого года, эта часть, считающаяся элитным видом оружия кавалерии, принимала участие во всех военных манёврах. Затем в 1944-ом году эта часть приняла участие в считаемой наиболее крупномасштабной операции, что означало фронтовое применение 1-го каваллерийского артиллерийского отряда. Этот отряд, и сформированный из него второй каваллерийский артиллерийский батальон приняли участие в боях этой дивизии на Восточном театре военных действий, после чего попав в Венгрию они вели свои окончательные бои за окруженный Будапешт. Эта работа фокусируется на этих последних боях преодолевая значительную нехватку источников опираясь в первую очередь на воспоминания.